

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
The Journal of International Social Sciences
Cilt: 29, Sayı: 1, Sayfa: 27-47, OCAK – 2019

Makale Gönderme Tarihi: 24.12.2018 Kabul Tarihi: 08.01.2019

YERLİ EDEBİYATTA POZİTİVİZM ETKİSİ: BİR ARA NESİL MENSUBU FAZLI NECİP VE ‘TEBESSÜM’Ü

*The Effects of Positivism on Turkish Literature: Fazlı Necip, a Person of ‘Interim Period’
Generation, and His Booklet Tebessüm (Smile)*

Berna FİLDİŞ¹

ÖZ

Fazlı Necip (1864-1932)’in farklı tür ve içerikleri kapsayan ve neredeyse ölümüne kadar devam eden bir yazı hayatı olmuştur. Yazınsal üretiminin başlangıcı ise edebiyat tarihçilerinin ikinci nesil ile Servet-i Fünûncular arasına konumlandıkları ara nesle denk gelmektedir. Bu nesle hâkim olan esneklik Fazlı Necip’i de etkilemiş ve o, dönem içerisinde çok ses getiren romantizm-realizm tartışmasında her iki tarafın da söylediklerine ilgisiz kalmamıştır.

Fazlı Necip’in 1889 yılında yayımladığı *Tebessüm*, dostu addettiği Mustafa Reşid’in *Gözyaşları*’nı tanzir etme isteğinin sonucudur. Dört kısımdan oluşan risalede, bir mukaddime ve on dört kısa hikâyeye ile tebessüm teması işlenmiştir. Fazlı Necip bu temayı “Başlamadan Evvel İki Söz” başlıklı ilk kısımda, diğer kısımlardakinden farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Söz konusu tercih *Tebessüm*’ü, romantik unsurlar kadar realist unsurlara da yer veren ve dolayısıyla ‘içeride’ Beşir Fuad’ın temsil ettiği pozitivist hassasiyetlere duyarsız kalmayan bir eser haline getirmiştir.

Çalışmamızda, Fazlı Necip ile *Tebessüm*’ü ele alınmıştır. Yazar ve eseri aracılığıyla dönemin edebi atmosferine ayna tutulması, yanı sıra edebiyata yansımaları üzerinden pozitivistimin yerli serüveni ile ilgili malzemenin çoğaltılması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Fazlı Necip, Ara Nesil, Mustafa Reşid, Pozitivism, Beşir Fuad, Tebessüm.

ABSTRACT

Fazlı Necip (1864-1932) had a writing life shaped by works of various types and contents. The time he started writing corresponds to the interim period, between what literature historians call second generation and Servet-i Fünun generation. The flexibility that dominated this interim period affected Necip, too, and he got engaged in those days’ hot topic of romanticism-realism conflict.

Necip’s booklet *Tebessüm* (1889) is an outcome of his attempts to imitate Mustafa Reşid’s novel *Gözyaşları* (Tears). The booklet is composed of one introduction part and four short stories, and characterized by the theme of smile. In the introduction, titled ‘Several Words before Starting’, Necip handles this theme with a perspective different from the ones in the rest parts. This preference made the booklet *Tebessüm* such a work that includes both romantic and realistic elements, and thereby also positivist thoughts which were represented by Beşir Fuad.

This study deals with Fazlı Necip and his booklet *Tebessüm*. The aim of this study is to shed light on the literary atmosphere of that period through the author himself and his work, as well as to multiply the resources about the development of positivism in Turkey by examining its reflection on literary works.

Key words: Fazlı Necip, Interim Period, Mustafa Reşid, Positivism, Beşir Fuad, Tebessüm

Giriş

1839 yılında Gülhane’de okunan Tanzimat Fermanı ile Batılılaşma siyaseti hem devlet katında daha sistemli uygulanmaya başlanmış hem de ‘resmi alanla’ sınırlı kalmayarak toplumsal dolaşıma dâhil olmuştur. Batı etkisinde bir edebiyatın ortaya çıkışı, bu genişlemenin erken göstergelerindedir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, BARTIN e-posta: bernafildis@bartin.edu.tr

Bazılarının toplumda zihinsel temelli dönüşümü amaç olarak görmesi Batı'nın sadece siyasi değil, kültürel birikimi ile de 'içeriye' aktarılması sonucunu doğurmuştur. Edebiyat ise söz konusu amacın hayata geçirilmesinde temel enstrüman addedilmiştir. Toplumsal ideallerin edebiyat üzerinden dillendirildiği Tanzimat Dönemi'nde Batılı edebiyata ilk nesil kaynaklık etmiştir. Bu dönemin ardından tahta çıkan II. Abdülhamid Batılılaşmanın siyasi değil, kültürel boyutuna ağırlık vermiş ve hemen her alanda bir öncekine göre farklılık arz eden bir süreç yaşanmıştır (Fildiş, Kaman, 2017: 251). Siyaset merkezli değişim ile Batılı edebiyat, sosyale mesafe koyduğu oranda bireye yakın duran bir anlayış sergilemiştir. Ortaya çıkan yeni anlayışın temsilcileri ise idealleri edebiyatla sınırlı nesiller olmuştur. Bu nesillerden biri de ilk kez Mehmet Kaplan'ın sözünü ettiği ara nesildir.

Yerli edebiyat tarihi içinde ara nesil adlandırmasını yapan ve ara nesli Recai-zâde Ekrem, Abdülhak Hamid ve Sami Paşa-zâde Sezai'li ikinci nesil ile Tevfik Fikret, Halid Ziya, Cenap Şahabettin ve Mehmet Rauf'lu Servet-i Fünûn nesli arasına konumlandıran Mehmet Kaplan'dır.² İkinci nesil 1876-1878'de edebi faaliyetlerde bulunmaya başlamış, Servet-i Fünûncular Tevfik Fikret'in 1896'da aynı isimli mecmuanın başına geçmesiyle faal hale gelmiştir. Ara nesil ise ikisi arasındaki yirmi yıllık süreçte yaptığı üretimle köprü vazifesi görmüştür. Mensuplarının birbirleriyle yakın bir bağa sahip olmamalarına karşın aynı başlık altında kategorize edilmelerinin nedeni, doğum yıllarının birbirine yakınlığından ve edebiyata duydukları ilgiden çok daha fazlasıdır. Hemen hepsi kendilerinden önceki nesilden etkilenmiş ve 'edebiyat için edebiyat' biçiminde formüle edilen bireye, duygularına dönük anlayışı kendilerinden sonraki nesle aktarmışlardır. Edebiyat tarihi içerisindeki rollerinin aktarıcılık olması, yeteneklerinin sınırlılığındandır: Ara nesil, ikinci nesli aşamamış ve Servet-i Fünûncuların ise gölgesinde kalmıştır. Buna bağlı olarak üzerine yeteri kadar araştırma yapılmamış ve hakkındaki pek çok noktada belirsizlik yaşanmıştır (Gariper, 2013: 106). Nitekim Kaplan, öncesinde ara nesil edebiyatçılarının 25-30 kişi olduğunu söylese de liste hem kendisi hem de başka edebiyat tarihçileri tarafından zamanla genişletilmiştir. Ancak Fazlı Necip hazırlanan listelerde en başından itibaren yer almıştır.

Bir Ara Nesil Mensubu Olarak Fazlı Necip ve Yazı Hayatı

Mehmet Kaplan'ın *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser*'de “ bunlar arasında Nâbizâde Nâzım, Mehmed Ziver, Fazlı Necib, Mehmed Celâl ve Mustafa Reşid en ileri gelenlerindedir.” (2011: 10) diyerek ara nesil mensupları arasında andığı Fazlı Necip, 1864 yılında Selanik'te doğmuştur. 1873'te girdiği rüştiyenin ardından üç sene boyunca özel öğretmenlerden edebiyat, fizik, tarih, coğrafya dersleri almış ve Fransızca öğrenmiştir (Şahin, 2004: 2). Hukuka duyduğu ilgiden dolayı 1877'de Selanik'teki alt kademe mahkemelerden birinde stajyer olmuş ve burada bir sene boyunca çalışmıştır. Ardından bir avukatın kâtipliğini yapmış ve yanında hukuk bilgisini geliştirmeye gayret etmiştir. Avukatlık belgesi alabilmek için 1882 yılında girdiği sınavda yaşının küçük olmasından dolayı başarısız sayılmış ve yeni bir yola girmiştir.

O, yazı hayatına İstanbul ve İzmir gazetelerine yazdığı Selanik Mektupları ile başlamıştır (Şahin, 2004: 4). Söz konusu mektuplar aracılığıyla Selanik'teki güncel gelişmeleri aktarmış, yani muhabirlik yapmıştır. Ancak neredeyse ölümüne kadar devam eden yazı hayatı, farklı tür ve içerikleri de kapsayan bir seyir izlemiştir. Bu bağlamda 1883'ten itibaren çıkan Gonca-i Edeb mecmuasında kaleme aldığı yazılar muhabirliğin ötesine geçmesinin miladı olmuş, sonrasında Envâr-ı Zekâ, Mir'at-ı Âlem, Tercüman-ı Hakikat, Gayret gibi İstanbul merkezli gazete ve dergilerde telif-tercüme pek çok yazısı yayımlanmıştır. “Yağmur ve İyi Hava”, “Serap”, “Burun ve Koku” gibi başlıklar altında fenni pek çok konunun işlendiği *Mebâhis-i Muhtasara-i Fenniye* (1887), ders kitabı niteliğinde ve çeşitli coğrafi bilgileri içeren *Coğrafya-yı Tabii ve Politikî* (1889) bilimsel tercümelerinden ikisidir.³ Bu alandaki telif eseri ise 1895 yılında yayımlanan ve isim, sıfat, zamir,

² Mehmet Kaplan ara nesilden ilk defa 1943 yılında verdiği ve 1946 yılında *Tevfik Fikret ve Şiiri* başlığıyla yayımladığı doçentlik tezinde bahsetmiştir. Bu eserin ikinci baskısı ise *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet-Eser* başlığıyla 1971 yılında yapılmıştır.

³ Ulaşılabildiği kadarıyla Fazlı Necip'in diğer ilmi tercüme eserleri *Sanayi-i Cesime* (1887), *Erbab-ı Mütalaa ve Tahrire Vesaya-yı Sihhiye* (1887), *Mufassal Coğrafya-yı Umumi* (1891)'dir.

edat gibi kelime türleri üzerinden Türkçe'nin gramer yapısını ele aldığı *Nev-Usül Sarf-ı Osmani*'dir. O, uzun yazı hayatı içerisinde pek çok roman da tercüme etmiştir. *Nişanlı Bir Kızın Jurnalı* (1887), Jean adında bir genç kızın âşık olması ve evlenmesinin ardından kocasını savaşta kaybetmesinin işlendiği günlük formunda kaleme alınmış bir eserdir. *Gönül Faciaları* (1891) ise bir aile içerisinde saklanan sırlarla bağlantılı olarak yaşanan olayları içermektedir.⁴ Fazlı Necip'in tercüme romanlarına, 1895 yılında babasının kurduğu *Asır* gazetesinde tefrika ettiği telif romanları da eklenmiştir. 1909 yılına kadar başyazarlığını yürüttüğü bu gazetede *Bir Gençliğin Güzarı* 31 Ağustos 1895-16 Mayıs 1896, *Dilaver* 11 Ekim 1897-6 Nisan 1898, *Cani mi Masum mu?* 25 Temmuz 1896-28 Temmuz 1897 tarihleri arasında yayımlanmıştır.⁵ İlk romanda, şair Hasip adındaki karakterin âşık olduğu Hasibe'nin bir başkasıyla evlenmesi üzerine Avrupa'ya gitmesi, ikincisinde başkarakter Dilaver'in köylüsü Hüseyin'in yaptığı kötülüklerle sevdiği Binnaz'dan ayrılması ve her ikisinden de intikamını alıp onu seven Nedime ile evlenip mutlu olması, üçüncü romanda ise çeşitli iftiralara uğrayan babasının masumiyetini ispatlamaya çalışan Doktor Refik Bey'in gerçekleri ortaya çıkarma gayreti anlatılmaktadır. Fazlı Necip'in yazı hayatını 1925 yılından itibaren, kendisinin çıkardığı ve başyazarlığını yaptığı Türk Hayatı dergisinde devam ettirdiği görülmektedir. Atatürk, Ziya Gökalp, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak gibi isimleri tanıttığı "Türk Tarihinin Büyük Şahsiyetleri" ve doğup büyüdüğü Selanik'te yaşanan değişimi anlattığı "Rumelini Neden Gaip Ettik?" bu dergi için kaleme aldığı yazı dizileridir. Ayrıca roman tefrikaları da sürmüştür. Nedim ismindeki gencin annesinin ısrarıyla evlenmesi sonucu hayatı boyunca mutsuz olmasının işlendiği *Ah, Anne!* (1 Kanun-ı sani 1926-15 Şubat 1926), çocukluğunun geçtiği bir taşra ilinde öğretmenlik yaparken tanıştığı Cevat ile mutlu sona erişen Nezihe'nin yaşadıklarının aktarıldığı *Türk Kızı* (1926), Tanzimat Dönemi'nin aydınları ile yakın ilişkileri olan Kenan Bey ve ailesinin anlatıldığı *Külhani Edipler* (1 Mart 1926-15 Mart 1926) Türk Hayatı'nda yayımlanan romanlardır. Tüm bunlar, Fazlı Necip'in neredeyse ölümüne kadar devam eden yazı hayatının farklı tür ve içeriklerin bir birikimi olduğunu ortaya koymaktadır.

Fazlı Necip'in yazı hayatının başlangıcı, ara neslin faaliyetlerini sürdürdüğü döneme denk gelmektedir. Daha önce de değinildiği gibi ara nesil, II. Abdülhamid iktidarında ortaya çıkan ikinci neslin bireye ve duygulara dönük edebiyat anlayışını devam ettirmiştir. Fazlı Necip'in de bir mensubu olarak bu neslin ağırlıkla benimsediği anlayışı telif-tercüme eserlerine yansıttığı görülmektedir. Ancak sahip oldukları yeteneğin sınırlılığı nedeniyle o zamana kadar ki Batılı edebi birikimi sorgular bir tavır takınmaları, ara nesil mensuplarını soruların çoğaldığı ve cevapların çeşitlendiği bir dönemin temsilcileri haline getirmiştir. Bu bağlamda ara nesil tartışmasız doğruların değil, tartışmalı fikirlerin karşılığı olarak düşünülmalıdır (Fildiş, Kaman, 2017: 254). Ki, Recai-zâde Ekrem ile Muallim Naci arasında cereyan eden yeni edebiyat-eski edebiyat ve Menemenli-zâde Mehmet Tahir ile Beşir Fuad arasında cereyan eden romantizm-realizm tartışmalarını sorgulayıcı tavrın bir sonucu olarak değerlendirmek gerekmektedir. Kaynağı ikinci nesil olan ve Servet-i Fünûn nesline aktarılan bu tartışmalar, ara nesli önemli ölçüde meşgul etmiştir. İlk tartışmanın ortaya çıkmasında, biçim ve içerik açısından Batılı edebiyatı savunan Nabi-zâde Nazım ve Mehmet Celal'e Şeyh Vasfi, Hoca Hayret Efendi ve Ali Ruhi gibi geleneksel edebiyatı savunanların yönelttiği itirazlar, ikinci tartışmanın ortaya çıkmasında ise Beşir Fuad'ın 1885'te kaleme aldığı *Victor Hugo* biyografisine verilen tepkiler etkili olmuştur. Onun Hugo nezdinde romantizmi eleştirirken realizme övgüde bulunması, Menemenli-zâde Mehmet Tahir'in Gayret dergisinde bu eseri olumsuz olarak değerlendirmesine yol açmış ve bir 'hayaliyyûn-hakikiyyûn' çekişmesi başlamıştır. Bireysel duygulara dayalı romantizmin ikinci nesilden itibaren yaygın olarak benimsenmesi ve Beşir Fuad'ın dile getirdiklerinin 'görece' yeniliği, pek çok ismin ona karşı eleştirel bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Ancak ara neslin genç edebiyatçılarından bazıları da kendisine destek olmuştur. *Gözyaşları*

⁴ Fazlı Necip'in diğer tercüme romanları; *Familya Çocukları I-II* (1887), *Valideyi Arayınız* (1888), *Familya Çocukları III* (1888), *Hayalperver Bir Kadın* (1892), *Arsen Lüpen I-II-III-IV-V-VI* (1910)'dır.

⁵ Fazlı Necip'in bu gazetede tefrika edilen diğer telif romanları; *Yine Orada* (9 Haziran 1898-28 Ağustos 1899), *Sevda-yı Medfun* (31 Ağustos 1899-30 Ağustos 1900), *Şık* (27 Eylül 1900-16 Mayıs 1901), *Pervin* (4 Temmuz 1901-27 Teşrin-i evvel 1901), *Dört Mevsim* (25 Teşrin-i Sani 1901-25 Kanun-ı evvel 1902), *Dehşetler İçinde I-II-III*, *Küçük Hanım I-II* (1910) ve gazetede *Nasıl Nefy Olunuyordu?* başlığıyla yayımlanan *Menfa* (24 Mart 1909)'dır.

risalesiyle Mustafa Reşid bunlardan biridir. Ayrıca Fazlı Necip'in kaleme aldığı *Tebessüm*'de de bir realizm övgüsü dikkati çekmektedir.

Fazlı Necip'in Üzerindeki Beşir Fuad Etkisi

Fazlı Necip'in kısa süren muhabirliğinin ardından Gonca-i Edeb'te çıkan yazıları Selanik'te tanınmasını sağlamış, İstanbul merkezli gazete ve dergiler için kaleme aldıkları ise tanınırlığını bu şehrin dışına taşımıştır. Fakat onu edebiyat âleminde bilinen kılınan asıl faaliyeti, Beşir Fuad ile olan mektuplaşmasıdır (Şahin, 2004: 5). Her şey, Beşir Fuad'ın 1885 yılında yayımlanan *Victor Hugo* biyografisini okuyup aklına takılanları sormak için yazdığı bir mektup ve aldığı cevapla başlamıştır. Mektuplaşmalar kısa bir süre sonra Tercüman-ı Hakikat'in sayfalarına taşınmıştır. Beşir Fuad'ın intiharı nedeniyle 1887 yılına kadar devam eden soru-cevap trafiği, Fazlı Necip'in yirmi mektuptan oluşan *Mektubat*'ı yayımlamasıyla son bulmuştur. O, eserin başındaki "Bir İki Söz" de amacını şöyle izah etmiştir:

"Mektupları yayımlamaktaki amacım, elbette Beşir Fuad'a olan hayranlığımı anlatmak değildir. Çünkü bunun insanlığa hiçbir yararı yoktur. Bu mektuplar, herkesin yararına olabilecek birçok bilgi ve görüşü kapsadığı için, yayımlamak istedim. Benim yazdığım mektupları da bu kitaba ilâştirmemin nedeni, çok değerleri olduğundan değil, Beşir Fuad'ın açıklamalarının daha iyi anlaşılması içindir" (Beşir Fuad, Fazlı Necip, 2009: 9).

Hugo üzerinden başlayan fikir alışverişi, Fazlı Necip'in sorma ve Beşir Fuad'ın cevaplama iştahıyla birleşerek pek çok konuyu içerisine alan bir 'öğretmen-öğrenci' diyaloguna dönüşmüştür. Jale Bingöl, Mehmet Kaplan danışmanlığında kaleme aldığı mezuniyet tezinde mektuplaşmalardaki konuları sekiz başlık altında tasnif etmiştir. Bunlar; 'Fen mi Edebiyat mı? Fen mi ahlak mı?', 'Hâkim-i Züfünun Tabiri Meselesi ve Hugo', 'M. Naci-Ekrem ve Hamid Münasebeti', 'Bazı Ediplerimiz ve Tiyatrolar', 'Ahlakın Tevarüsü Meselesi', 'İdam Fikri', 'Volter ve J.J. Ruso', 'Dil Öğrenimi, Osmanlıca Sarflar ve İmla'dır (1955: 150-163). Sıralanan başlıklar birbirinden farklı konuların varlığına işaret etse de metnin genelinde sözün en nihayetinde bilime geldiğini gösteren pek çok detay vardır. Edebiyat ile fennin üstünlük açısından karşılaştırılması, hâkim unvanının Batı'da ve Osmanlı'da bilimle uğraşanlara mı yoksa edebiyatçılara mı verileceği tartışması, Recai-zâde Ekrem'in Mustafa Reşid'in *Gözyaşları*'ndaki realist unsurlara eleştirileri ile ilgili değerlendirmeler, bireylerin sahip oldukları ahlakın gelişiminde kalıtım ve eğitimin ne kadar etkili olduğu sorgulamaları bu detaylardan bazılarıdır. Mektuplaşmaları boyunca Fazlı Necip Beşir Fuad'ın her düşüncesine katılmamıştır. Ancak bilimsel konularda yapılan her açıklamayı bir öğrenci gibi anlama gayreti içerisinde olmuştur. Nitekim

"Düşüncem, bilimin öğretmensiz öğrenilemeyeceği şeklindedir. Fakat mektuplarınızda bunun için bir çaba gerekir diyorsunuz ki, ben buna hazırım. Beni yönlendirirseniz, size sonsuza kadar minnettar kalacak bir öğrenci yetiştirmiş olursunuz. Şimdi öğrenmek için ne gibi eserlere başvurmalıyım, bana bunları lütfetmelisiniz ki, kolayca yararlanabileyim" (Beşir Fuad, Fazlı Necip, 2009: 19).

sözlerini sarf etmesi, Beşir Fuad'ı bir öğretmen olarak benimsediğinin göstergesidir.

Beşir Fuad'ın kitap önerileri ve açıklamaları doğrultusunda Fazlı Necip pek çok konuda farklı düşünmeye başlamıştır. Yaşadığı fikirsiz değişimin kaynağı ise bilim olmuştur. Bu noktada öğretmeni üzerinde durmak gerekmektedir. Beşir Fuad pozitivist rehber edinen entelektüel kimliğini daha çok edebiyat aracılığıyla ortaya koymuş bir şahsiyettir. Dolayısıyla yerli edebiyat camiasında "doğada olaylar ve nesnelere bize nasıl görünüyorsa değiştirmeksizin olduğu gibi anlatan..." (Beşir Fuad, 2011: 132) realizmi savunması anlaşılmalıdır. Ancak insanı ve duyguları merkeze alan romantizmi, gerçeğin objektif varoluşuna değer vermediği için mahkûm etmiştir. Söz konusu tavır, romantizme yönelik eleştirilerini daha geniş bir bağlamda anlamlandırmayı zorunlu kılmaktadır. Ki, Beşir Fuad'ın pozitif bilimlere yönelik bilgi birikimi edebiyatın kendisi için bir amaç

olmadığını gösterir niteliktedir.⁶ Fazlı Necip'in öğretmeni olarak o, Osmanlı toplumunun bilimsel bilgiye kapı aralaması amacıyla olmuş ve bunu mümkün kılmak için toplumla aydınlar arasındaki en açık kanalı, yani edebiyatı kullanmıştır (Fildiş, 2017: 580). Fazlı Necip'e yönelik öneri listesinin realist edebiyatçılardan çok daha fazlasını içermesi de bu nedenledir. Beşir Fuad'ın gücünü pozitivistlerden alan fikirleri, Fazlı Necip'in bilimsel bilgiye güvenç duymasını sağlamıştır. Nitekim *Mebâhis-i Muhtasara-i Fenniye* (1887), *Sanayi-i Cesime* (1887), *Erbab-ı Mütalaa ve Tahrire Vesaya-yı Sıhhiye* (1887), *Coğrafya-yı Tabii ve Politiki* (1889), *Mufassal Coğrafya-yı Umumi* (1891) gibi tercümelelerinin bilimsel bir içeriğe sahip olduğunu bir kez daha hatırlatmak gerekmektedir. Fazlı Necip bu tercümeleler aracılığıyla pusulanın önemi, yaprakların mevsimlere göre değişim geçirmesi, kömürün oluşumu, sabun imali, yazarken ve okurken sağlıklı duruş şekilleri, ideal uyku düzeni, haritalar, denizlerde hayat gibi birbirinden farklı konularda yerli okuyucuyu bilgilendirmek istemiş, böylece Beşir Fuad'ın idealleri ile örtüşür bir tavır sergilemiştir. Fazlı Necip'in bilime duyduğu güvenle yaşadığı fikirsiz değişimi, edebiyat dolayımında da yakalamak mümkündür. 8 Haziran 1886 tarihli mektubunda, "Size bir şey söyleyeyim mi? Ben yavaş yavaş şiirden soğumaya başladım. Önceden aldığım zevki, şimdi alamıyorum" (Beşir Fuad, Fazlı Necip, 2009: 54) demesi bu farklılaşmanın bir yansımasıdır. Söz konusu cümleleri ise öğretmenin edebi değerlendirmelerinden bağımsız ele almamak gerekmektedir. Beşir Fuad'ın şiiri nereye konumlandığını şu sözleri özetlemektedir:

"Bu şairler âlem-i insaniyete ne yolda hizmet ediyorlar? Kendi fikr-i mahsuslarını işâa ile mi, yoksa nimet-i fenden mütena'im olan hükemâ ve ulemeden iktibas eyledikleri envârı neşr ile mi? Fen bi-zâtihi münîr olduğu için güneşe, şiirin envârı muktebes bulunduğu cihetle kamere teşbih olunabilir" (Beşir Fuad, 1999: 187).

O, gerçekleri yansıtmaya gücünün düşüklüğü nedeniyle şiiri bilimden daha aşağı görmüş ve Fazlı Necip'in de benzer bir düşünceyi dile getirmesinde etkili olmuştur. Ancak öğretmenin öğrencisi üzerindeki etkisi ne mektuplaşmaların devam ettiği iki yılla ne de şiirle sınırlı kalmıştır. Bunun en açık göstergesi, 1889 yılında yayımlanan *Tebessüm*'dür.

'Tebessüm'deki Pozitivizm Etkisi

Tebessüm, Fazlı Necip'in pozitivist hassasiyetlerinin edebi faaliyetlerine bir yansımasıdır. Ancak ara neslin ömrünü aşan bir biçimde, bireye ve duygulara ilgisiz kalmadığını da söylemek gerekmektedir. Nitekim ilki olan *Bir Gençliğin Güzarı* dışındakiler 1896 sonrasında yayımlanmasına rağmen, Fazlı Necip'in telif romanlarının hemen hepsinde aşk teması vardır. 1896 öncesinde ise aynı tema ile özellikle roman tercümelelerinde karşılaşılacaktır: 1887'de basılan *Nişanlı Bir Kızın Jurnalı* bir genç kızın aşkını, 1888'de basılan *Validayı Arayınız* evlenmek isteyen bir erkeğin kadınlarda aradığı özellikleri, 1892'de basılan *Hayalperver Bir Kadın* kocasının arkadaşına âşık olan bir kadını anlatmaktadır. Diğer taraftan ara nesil, yeni-eski edebiyat ile romantizm-realizm tartışmalarının alevlendiği bir dönemin karşılığıdır. Ancak hâkim yapının tek bir eğilimin tartışmasız doğruluğuna imkân vermeyen esnekliği, kamplaşmaların önüne geçmiştir. Bu özellik, bazı ara nesil mensuplarının ortaya çıkan toplam birikimden yararlanmayı ihmal etmemelerinin de nedenidir. Dolayısıyla Fazlı Necip'in edebi faaliyetlerinde romantik ve realist unsurlara yer vermesi dönem ruhundan bağımsız değildir. *Tebessüm* ise söz konusu unsurların eş zamanlı kullanıldığı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fazlı Necip *Tebessüm*'ün "Başlamadan Evvel İki Söz" başlıklı girişinde bu eseri yazma nedenini, 'Muharrir-i şehir Mustafa Reşid Bey'in Gözyaşları'nı gördüm. Gönlümde bunu tanzir etmek⁷ arzusu peyda oldu.' sözleriyle açıklar. 1886 yılında yayımlanan *Gözyaşları*, Beşir Fuad'ın pozitivist kaynaklı realist fikirlerini içermektedir. Roman, hikâye, şiir gibi çeşitli türlerdeki

⁶ Entelektüel kimliğini edebiyat aracılığıyla ortaya koyan Beşir Fuad'ın edebi tenkit ile teori alanında çalışmalar yürüttüğünü ancak Orhan Okay'ın ifadesiyle doğrudan doğruya edebi bir eser vermediğini de hatırlamak gerekmektedir. Bkz. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011, s. 136.

⁷ Tanzir etme: Benzerini yazma.

eserlerinde “... ağırlıklı olarak aşk, kadınlar, ayrılık, aşk acısı gibi popüler konuları işleyen...” (Fildiş, Kaman, 2017: 257) Mustafa Reşid, romantizm-realizm tartışmasında ilkinden yana bir duruş sergilemiştir. Ancak *Gözyaşları* ile dostu addettiği Beşir Fuad’ın görüşlerini olumlamayı da ihmal etmemiştir.

Gözyaşları; birbirinden farklı temalar çerçevesinde sonu gözyaşı ile biten hikâyeleri ve mensur şiirleri içeren, edebiyat çevrelerindeki etkisi hacminden daha büyük olmuş bir risaledir (Fildiş, Kaman, 2017: 260). Eserde üç hikâye ve dört mensur şiir yanında, “Gözyaşı Nedir?” ve “Gözyaşı Lisanından” başlıklı iki kısım bulunmaktadır. Mustafa Reşid ilk hikâyede, birlikte gezilere çıkarak hoşça vakit geçirdikleri komşu kızının ani ölümüyle yaşadığı üzüntüyü, ikinci ve üçüncü hikâyelerde bir köşkün penceresinde görüp âşık olduğu genç kızla önce kavuşmalarını, ardından ayrılmalarını anlatmaktadır. Nitekim ilk ve üçüncü hikâyeyi “Ah, o gözyaşları ne kadar acıydı!” (s. 271 ve s. 277), ikinci hikâyeyi “Ah, o gözyaşları ne kadar tatlıydı!” (s. 276) ifadesi ile bitirmiştir. Yazar ayrıca “Birkaç Damla Daha” başlığı altındaki dört mensur şiirden ilkinde, farklı ekonomik seviyelerden olmalarına karşın doğarken ağlayan iki bebekten bahsetmiş ve “O gözyaşları, ne kadar ibret-âmizdir.” (s. 277) diyerek sözlerini tamamlamıştır. İkincisinde, sevdikleri kadınların mezarları başında ağlayan biri yaşlı diğeri genç iki adamı tasvir etmiş ve “O gözyaşları ne kadar rikkat-engizdir.” (s. 278) cümlesiyle şiiri noktalamıştır. Üçüncüsünde bir çoban ile sevdiğinin birlikte olmanın verdiği mutlulukla ağladıkları, dördüncüsünde veremli bir genç kızın ağlayarak giyemediği gelinliği ile defnedilmeyi vasiyet ettiği görülmektedir. Mustafa Reşid üçüncü şiiri “O gözyaşları ne kadar neşe-verdir.” (s. 278), sonuncusunu ise “O katre ne kadar hüzn-âverdir.” (s. 278) ile nihayete erdirmiştir. Yoğun bir duygusallığın hâkim olduğu üç hikâye ve dört mensur şiir *Gözyaşları*’nı romantizm etkisinde bir eser haline getirmiştir. Ancak “Gözyaşları Nedir?” ve “Gözyaşı Lisanından” kısımlarında ana temaya yönelik farklı bir bakış açısı dikkati çekmektedir. İlkinde gözyaşı sıvısının bilimsel bir tanımı yapılmış, ikincisinde ise okyanuslardan gökyüzüne yükselen ardından yeryüzüne inen ve genç bir kızın vücuduna girerek gözyaşı bezleriyle dışarı atılan bir su damlasının macerası anlatılmıştır. Yapılan tanımlama ve su damlası aracılığıyla doğal döngünün açıklanması eseri aynı zamanda realist etkiler taşıyan bir metin haline getirmiştir. Dolayısıyla Mustafa Reşid ne benimsediği romantizmden vazgeçebilmiş ne de Beşir Fuad’ın savunduklarına kayıtsız kalabilmiştir.

Bir tanzir eser olan *Tebessüm, Gözyaşları*’ndan üç sene sonra yayımlanmıştır. Fazlı Necip bilmediği bir edebiyatçının değil, bir dostunun eserine öykünmüştür. Beşir Fuad’a yazdığı 25 Kanun-ı evvel 1302 tarihli mektubunda “Reşid Beyefendi, memuriyete tayin olalı beri, bilmem neden, bütün dostlarını unuttu. Bir selam bile alamıyoruz.” (Beşir Fuad, Fazlı Necip, 2009: 89) demesi bunun ifadesidir. 2 Kanun-ı sani 1302 tarihli mektubunda Beşir Fuad, “Bizim Sakallı Reşid’i uygunsuz hareketinden dolayı uyardığımıza çok memnun oldum. Ben onun kulaklarını çeker, sevgide kusur etmemesini söylerim.” (Beşir Fuad, Fazlı Necip, 2009: 102) karşılığını vermiş, bir sonraki mektubunda ise “Sakallı Reşid’in kulaklarını çektim. Size mektup yazacak. Kulağını çektiğimi de ayrıca bildirecek.” (Beşir Fuad, Fazlı Necip, 2009: 102) haberini ulaştırmıştır. Tüm bunlardan üçü arasında hareketli bir yazı trafiğinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Beşir Fuad’ın Mustafa Reşid ve Fazlı Necip’i eşzamanlı olarak pozitivizm ve realizmle tanıştırdığını söylemek de mümkündür.

Tebessüm, “Başlamadan Evvel İki Söz”, “Tatlı Tebessümler!”, “Acıları!”, “Bunlar da Başka TürLüsü!” kısımlarından oluşan bir risaledir. Fazlı Necip ikinci kısımdan itibaren sonu tebessümle biten kısa hikâyeler anlatmıştır. “Tatlı Tebessümler!” başlığı altında beş kısa hikâye bulunmaktadır. İlkinde, köy çeşmesinin karşısındaki kayaların üzerinde oturan bir delikanlı ile çeşme başında su sırası bekleyen bir genç kızın birbirlerine tebessüm etmeleri anlatılmaktadır. Daha önceden delikanlıya bakmaya başlayan bir başka genç kızın dudağında da karşılıklı tebessümleri fark edip bir benzeri oluşmaktadır. Yazar hikâyeyi, ‘Bu üç tebessümün her birinde ne kadar letâfetler, ne kadar mânâlar vardı!..’ cümlesiyle tamamlamıştır. İkincisinde kendi başından geçmiş görünen bir olaydan, Millet Bahçesi’nde karşılaştığı ve âşık olduğu bir genç kıza yazdığı mektubu okurken genç kızın dudaklarında beliren tebessümden bahsetmektedir. Bu hikâye, ‘Dudakları üzerinde bilmem nasıl müessir bir tebessüm vardı ki çehremi ateşler içinde bıraktı.’ ile son bulmuştur. Yine kendi başından geçmiş görünen üçüncü hikâyede, komşusu olan ve her sabah bahçede keman çalan bir genç kıza

duyduğu aşkı anlatmaktadır. Bir sabah dayanamayarak onun bulunduğu tarafa geçip birden şarkı söylemeye başlamakta ve genç kız şarkının ardından yazara kollarını açmaktadır. Fazlı Necip hikâyeyi genç kızın yüzündeki ifadeyi tasvir eden ‘Dudakları üzerinde âşıkâne olduğu kadar müessir, latif bir tebessüm vardı...’ cümlesiyle sonlandırmıştır. Dördüncü hikâyede, çocuğunu uykudayken şefkatle izleyen bir annenin tebessümlü dudakları ile onu öpmesinden söz edilmektedir. Hikâye aldığı öpücükle çocuğun gözlerini hafifçe aralaması ve ‘... vechini masumâne bir tebessüm tenvir etti. Ne kadar güzeldi!’ sözlerine karşılık gelen tepkisiyle bitmektedir. Beşinci ve son hikâyede ise savaştan dönen bir askerin köyüne gelişi ve nişanlısıyla karşılaşması tasvir edilmektedir. Yazar o anda genç kızın dudaklarında beliren tebessümü, ‘İsmet içinde aşk letâfet-nisâr oluyordu!’ ifadesiyle özetlemiştir. Fazlı Necip her hikâyede birbirinden farklı durumları işlemiş ancak alt başlığa uygun olarak bunların tamamını mutlu tebessümlerle noktalamıştır.

“Acıları!” başlığı üç kısa hikâyeden oluşmaktadır. İlkinde, iğfal edilen bir köylü kızın aynı şeyi bir başkasına yapmaya çalışan genci silahla öldürmesi anlatılmaktadır. Yazar hikâyeyi, köylü kızını kast ederek ‘tebessüm ediyor, fakat bu tebessüm, letâfet değil dehşet saçıyordu!’ cümlesiyle tamamlamıştır. İkinci hikâyede, balo veren Mösyö N...’nin güzel eşinden ve baloya davetli bir delikanlının kendisine olan ilgisinden söz edilmektedir. Aşkını açıkladıktan sonra kadın tarafından bir odaya davet edilen delikanlı odada onunla değil, Mösyö N... ile karşılaşmıştır. Konaktan kovulurken göz göze geldiği kadının surat ifadesi, ‘O güzel dudaklar üzerinde bir şâşaa-nisâr oluyordu. Fakat ne kadar müstehziyâne, ne kadar dehşetli bir tebessüm idi, ateşler saçıyordu. O kadar ki yanağının humratını setredecek derecede, delikanlının çehresini kararttı.’ cümleleriyle tasvir edilmiştir. Üçüncü hikâyede ise bir gencin ilişkisi olduğu kıza dair olumsuz sözler sarf etmesi ve kızın söylediklerini duyarak ona sert tepki vermesi konu edilmektedir. Yazar hikâyeyi, ‘Güzel kız bu sözleri söylemesiyle yerinden kalktı. Dudakları üzerinde bir tebessüm vardı. Fakat ne kadar hakaret-âmiz, ne derece acı idi!..’ ifadesiyle sonlandırmıştır. Üç hikâyenin hepsinde de alt başlığa uygun olarak birbirinden farklı nedenlere bağlı mutsuz tebessümler işlenmiştir.

“Bunlar da Başka Türüsü!” başlığında altı hikâye bulunmaktadır. İlkinde, yazarın dışarda karşılaştığı bir genç kızın ona gülümsemesi ve kıza karşı tüm ilgisini kaybetmesi aktarılmıştır. Bu hikâyenin ‘Oh! Ne kadar açık, ne derece soğuk bir tebessümdü! Tatlı, âteşin hissiyatımı söndürdü, mahvetti.’ sözleriyle sonlandığı görülmektedir. İkinci hikâyede, Millet Bahçesi’nde oturduğu ve kitap okuduğu bir gün yanına gelen bir kız çocuğuna çiçek vermesi ve kız çocuğunun ona teşekkürü anlatılmıştır. Hikâye ‘Dudakları üzerine melekâne bir tebessüm göründü ki gâyet hâlis, ziyâdesiyle saf bir hiss-i memnûniyeti îmâ ederdi.’ sözleriyle tamamlanmıştır. Üçüncüsünde, Melek ile Cemal’in aşkları anlatılmaktadır. Cemal’in askere alınıp cepheye gitmesinin üzerinden uzunca bir süre geçmiş ve mektupları kesilmiştir. Kendisinden gelen son mektupta yaralandığı ve hastanede olduğu yazılıdır. Melek’in endişeli bekleyişi Cemal’in -bir kolu kesilmiş olsa da- eve dönmesiyle son bulmuştur. Hikâye, ‘Dudakları üzerinde bir tebessüm-i âşıkâne şâşaa-nisâr oluyordu ki Melek buna hayran oldu. Bilâihtiyâr o da tebessüm etti. Aman yâ Rab! Bu tebessümde ne kadar mazmunlar ne büyük bir letâfet, nasıl bir tesir vardı.’ cümlesiyle bitirilmiştir. Dördüncü hikâyede yine yazarın kendi başından geçen bir olayı anlattığı intibai vardır. Anne babası tarafından hiç tanımadığı bir genç kızla evlendirilmeye çalışılması ve en nihayetinde bu karara teslim olması işlenmektedir. Genç kızla karşı karşıya geldiğinde onun orman yürüyüşlerinde görüp etkilendiği kişi olduğunu anlaması ise kendisini mutlu etmiştir. Bu nedenle hikâye, ‘Vechini mâsûmâne, fakat mânîdar bir tebessüm tezyin ediyordu. Ah! O tebessüm ne kadar güzeldi.’ sözleriyle sonlanmıştır. Beşincisinde, kır gezisinde karşılaştığı bir güzele birden tutulması ve güzelin elindeki çiçek demetinden düşürdüğü çiçeklerle kendisine ilgisini belli etmesi anlatılmıştır. Ertesi gün aynı yerde tekrar karşılaşmışlar ve yazar, güzelin yüzünde beliren tebessümü şöyle tasvir etmiştir: ‘O gün birinci tebessümüne mazhar oldum. Nûr-ı iffet saçıyordu. Ya ne kadar müessirdi.’ Altıncı hikâyede, düşen bir çocuğu yerden kaldırması üzerine çocuğun annesinin yazara muamelesi üzerinde durulmuştur. ‘Validesi takarrüp etmişti. Müteşekkîrâne bir tebessüm etti. Bu tebessüm ne kadar güzeldi.’ sözleri ise hikâyenin sonu olmuştur. Fazlı Necip altı hikâye ile tebessümle noktalanmış farklı durumları daha da çeşitlendirmiştir.

Eserin ele alınan “Tatlı Tebessümler!”, “Acıları!” ve “Bunlar da Başka Türölüsü!” kısımlarında tebessüme dair pek çok hikâyenin anlatıldığı görölmektedir. Çünkü Fazlı Necip dostu Mustafa Reşid’in *Gözyaşları*’nda yaptığı gibi, seçtiği temanın pek çok nedene bağlı olarak ortaya çıkabileceğini göstermek istemiştir. Bunu, üç hikâye ve dört mensur şiir kurgusu ile değil de üç ayrı başlıkta topladığı on dört hikâye ile denemiştir. Eser boyunca tebessüm; hoşlanma, âşık olma, nefret etme, sevgi ve kızgınlık duyma, şefkat gibi duygu durumlarının sonucunda ortaya çıkmaktadır. Fazlı Necip dudaklarda beliren tebessümün ‘türevlerini’, her hikâyenin sonuna koyduğu vurucu cümlelerle göstermiştir. Böylece Mustafa Reşid’in hikâyelerini ‘Ah, o gözyaşları ne kadar acıydı!’, ‘Ah, o gözyaşları ne kadar tatlıydı!’ ya da mensur şiirlerini ‘O gözyaşları, ne kadar ibret-âmizdir.’, ‘O gözyaşları ne kadar rikkat-engîzdir.’ ifadeleri ile detaylandırmasına benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Hangi duygu durumunu işlerse işlesin her bir hikâye yoğun bir duygusalılık içermektedir. Bu ise *Tebessüm*’e, *Gözyaşları* gibi romantik unsurları bünyesinde fazlasıyla barındıran bir eser kimliği kazandırmaktadır.

Eserin ilk kısmını oluşturan “Başlamadan Evvel İki Söz” ise bir mukaddime görünümündedir. Fazlı Necip bu kısmın başlangıcında, ‘Gözyaşları’ nı müteakip Tebessüm(ün), yağmurdan sonra çıkan güneş kadar ferah-engiz olacağını düşündüm.’ diyerek Mustafa Reşid’inkini tamamlayan tema seçimini anlatmıştır. Sonrasında, ‘Tebessümün cilvegâhı olan dudaklar hissiyatın mir’at-ı in’ikâsıdır.’ saptamasıyla ele alacağı temanın insan vücudunda gözlemlendiği yere dikkat çekmiştir. Bu kısımda Fazlı Necip’in üzerinde durulması gereken en önemli cümlesi, tebessümün nasıl gerçekleştiğini açıkladığı cümledir. O, ‘Yakın vakitlere kadar fen nazarında tebessüm(ün), dimağın müteessir olmasından ileri geldiği zannolunurdu. Fakat muahharen keşfolundu ki dimağa taalluk etmeksizin yanında mevzû bulup ‘basala’ tesmiye edilen uzuv hissiyat ve tesirâtın in’ikâsıyla ihtizaz ederek adalâtın harekete gelmesi, dudakların nezaketle ayrılmasından ibarettir.’ sözleriyle tebessüm bahsini detaylandırmıştır. Sarf ettiği sözler Fazlı Necip’in bilimsel bilgiyi referans aldığını göstermektedir. Bu tavır, Mustafa Reşid’in gözyaşlarını “Berrak, rahiyasız, tuzluca bir mâyidir; tahminen yüzde doksan dokuzu su ve bâkisi klor sodyum, fosforit sud ve fosforit kils’den mürekkep olup bundan başka daha bazı emliha âsarını ve mikdar-ı cüz’i eczâ-yı uzviyete havidir.” (Fildiş, Kaman, 2017: 265) biçiminde tanımlamasını sağlayan tavrı benzerdir. Fazlı Necip, “Başlamadan Evvel İki Söz”deki tüm saptamalarıyla diğer kısımlarda duygusal bağlamlarına odaklanacağı tebessüme bilimsel bir giriş yapmıştır. Bu kurgu, üç hikâye ve dört mensur şiire geçmeden önce “Gözyaşları Nedir?” ve “Gözyaşı Lisanından” başlıklı kısımlara yer veren *Gözyaşları*’ndan alınmıştır. Fazlı Necip’in dile getirdikleri ile *Tebessüm*, realist etkiler ihtiva eden bir eser haline gelmiştir.

Fazlı Necip’in taşıdığı pozitivist hassasiyetlerin edebi faaliyetlerine yansımaları olan *Tebessüm*, romantik ve realist unsurlara aynı anda yer vermektedir. Fazlı Necip’in tanzir etme arzusuyla dönemin esnek atmosferinden beslenen *Gözyaşları*’ nı seçmiş olması, eserde iki akımın biraradalığını mümkün kılmıştır. Mustafa Reşid, romantizm-realizm tartışmasında kendisini romantizmden yana konumlandırmış ancak Beşir Fuad’ın söylediklerine de tamamen duyarsız kalmamıştır. Fazlı Necip’in kaleme aldığı *Tebessüm*’le Mustafa Reşid’ten öncelikle bu tavrı devraldığı düşünülebilir. Ancak Beşir Fuad’ı öğretmeni olarak görmesi ve onun fikirlerinin rehberliğinde okuyup yazması da göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla Fazlı Necip, Beşir Fuad aracılığıyla benimsediği pozitivist hassasiyetleri *Tebessüm* ile realizme tercüme etmiş ve edebiyata yansıtmıştır. Ancak bunu Mustafa Reşid’in *Gözyaşları*’ndan yardım alarak yapmıştır. Kitabın ilk kısmında ifade ettiği tanzir etme arzusu da bu çerçevede değerlendirilmekteyiz.

Sonuç

Fazlı Necip’in yazı hayatı II. Abdülhamid’in siyasi değil, kültürel Batılılaşmayı ön plana çıkardığı iktidarı döneminde başlamıştır. Toplumsal ideallerin edebiyatla özdeş kabul edilmediği bu dönemde şiir, hikâye, roman gibi farklı türler üzerinden bireye odaklanıldığı görölmektedir. Siyasi koşullar yerli edebiyat atmosferini şekillendirmiş ve birey merkezli anlayış otuz üç yıl süren II. Abdülhamid iktidarında pek çok nesli etkisi altına almıştır. Edebiyat tarihçileri tarafından ikinci nesil

ile Servet-i Fünûncular arasına yerleştirilen ara nesli de ‘etkilenenler’ arasında saymak mümkündür. Ara nesil Batılı edebi birikime önemli katkılar sunmamakla birlikte, biçim ve içerik özelliklerinin aktarıcılığı yoluyla kendinden önceki ve sonraki arasında bağ kurmuştur. Ancak aldıklarını olduğu gibi aktarmamış, kendi süzgecinden geçirmiştir. Bu nedenle edebiyat bağlamında yürütülen tartışmaları ara neslin karakteristiği saymak gerekir. Söz konusu tartışmalar nihayete erdirilmemiş, yani bir sonuca bağlanmamıştır. Dolayısıyla yeni-eski edebiyat ve romantizm-realizm hattındaki ‘hareketlilik’ keskin bir saflaşmaya dönüşmemiştir. Ortaya çıkan tablonun esnekliğini, mevcut tartışmaların toplam birikiminden yararlanan edebiyatçıların varlığından yakalamak mümkündür.

Bir ara nesil mensubu olarak Fazlı Necip hâkim edebi atmosferden etkilenmiş ve yaptığı üretimin niteliği açısından ‘dönemin ruhuna’ uygun davranmıştır. Telif-tercüme romanları ve bilimsel çalışmaları bunun ispatıdır. O, romanlarında duygusal unsurlara çokça yer ayırmış ya da söz konusu unsurlara çokça yer ayıran roman tercümelemiştir. Yani dönemin ağırlıkla benimsenen romantik eğilimini paylaşmıştır. Diğer taraftan *Mektubat*’a yansıdığı gibi, Batı merkezli bilimsel gündemi takip etmiş ve bu alandaki gelişmeleri kavramayı önemsemmiştir. Bilime duyduğu ilgi, geniş kitlelerin de zihinsel bir dönüşüm yaşamaya isteğine evrilmiş ve tercümelemi ile bu isteği gerçekleştirme çabası içerisinde olmuştur. Konumuz bağlamında altı çizilmesi gereken, edebi ve bilimsel nitelikli yazı üretimini eşzamanlı gerçekleştirdiğidir. Yani iki alanda yürüttüğü faaliyetleri birbiriyle çelişik görmemiştir. Ki, ara nesli meşgul eden romantizm-realizm tartışması edebiyatta bilimsel bilgiyi referans alma ya da almama üzerinden şekillenmiştir. Romantizm sübjektivitenin, realizm ise objektivitenin karşılığı kabul edilmiş ve birbirine zıt konumlandırılmıştır. Fazlı Necip *Tebessüm*’ün ilk kısmında realist, ikinci ve üçüncü kısımlarında romantik unsurlara yer vererek her iki akımın da karşılık geldiği içeriği sahiplenmiştir. Yazı hayatındaki genel tavrının edebiyat özelinde yansımaları olarak kabul edilebilecek bu tutum, onu toplam birikimi kullanmayı ihmal etmeyen ara nesil edebiyatçılarından biri yapmıştır.

Tebessüm, Mustafa Reşid’in Beşir Fuad pozitivizmine duyduğu ilgi sonucu kaleme aldığı *Gözyaşları*’nı biçim ve içerik açısından tanzir etmiştir. Dolayısıyla orijinal bir temsiliyete sahip değildir. Ancak hem ölümünün ardından Beşir Fuad’ın fikirlerinin canlılığını korumasına hem de realizmin Servet-i Fünûn nesline aktarılmasına katkıda bulunmuştur. Bu açıdan Fazlı Necip, mensubu olduğu ara neslin aktarıcılık rolüne sadık kalmış ve seçtiği temayla Mustafa Reşid’in *Gözyaşları*’nı bütünleyerek bu eserin orijinalliyetini perçinlemiştir.

Tebessüm⁸

Başlamadan Evvel

İki Söz

Muharrir-i şehir Mustafa Reşid Bey’in “Gözyaşları”nı gördüm. Gönlümde bunu tanzir etmek⁹ arzusu peyda oldu.

Gözyaşları’nı müteakip Tebessüm(ün), yağmurdan sonra çıkan güneş kadar ferah-engiz olacağımı düşündüm.

Gerçi gözyaşları pek mânîdardır, fakat tebessümün şümûlü, ihâtası daha vâsidir.¹⁰ Gözyaşı bir hüznü yahut kederi îmâ edebilir; ancak tebessüm hüznü, kedere şâmil olduktan başka her türlü hissiyâtın âsârını¹¹ tasvîre muktedirdir.

Tebessümün cilvegâhı olan dudaklar hissiyâtın mir’at-ı in’ikâsıdır.

⁸ *Tebessüm*’ü Latinize eden Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden Dr. Öğr. Üyesi Kürşat Şamil Şahin ve Dil Bilim Bölümü’nden Dr. Öğr. Üyesi Sevda Kaman’a teşekkür ederim.

⁹ Benzerini yazmak.

¹⁰ Geniş.

¹¹ İzler, eserler.

Yakın vakitlere kadar fen nazarında tebessüm(ün), dimağın müteessir olmasından ileri geldiği zannolunurdu. Fakat muahharen¹² keşfolundu ki dimağa taalluk etmeksizin yanında mevzû bulup ‘basala’¹³ tesmiye edilen uzuv, hissiyat ve tesirâtın in’ikâsıyla ihtizaz ederek¹⁴ adalâtın¹⁵ harekete gelmesi, dudakların nezaketle ayrılmasından ibarettir.

Dudaklar birbirinden ayrılmaksızın kulaklara doğru çekilmekle de tebessüm husûle gelebilir.

Ağzın adalâtı hiddet halinde de hareket ediyor. Fakat bunlar adalât-ı fevkelamiyye¹⁶ ve adalat-ı tahtelamiyyedir¹⁷ ki büsbütün başka bir vazife icra eyler, çehrenin heyetini¹⁸ tebdil ederler.

Dikkat olunursa tebessüm ile hiddet halindeki hafif gülüş her çehrede pek kolay fark olunabilir.

Tebessüm(ün) dimağın ef’alinden olmadığını, hâl-i nevmde¹⁹ dimağda uyumuş iken insanın tebessüm edebildiği ispat eder.

Tebessüm ile dudakların bu nazikâne hareketinden nasıl müessir²⁰ bir seyyâle-i elektrika²¹ intişar ediyor ki nazarı bu harekete meczup olan titriyor.

Bazı ahvalde dudakların tasvir ettiği hissiyâtı, mânâyı lisan mümkün değil ifham edemez.²²

Tebessümde olan tesir nasıl bir harikadır! Bunu tasvir, takdir mümkün müdür! Heyhat!...

Ben onu izaha değil fakat ne kadar ahvâlde cilve-nümâ olduğunu tarife çalışacağım. Eserim iki güzel dudak üzerinde bir tebessüm husûle getirebilirse bu şeref kâfidir.

Tatlı tebessümler!

Gurup vakti idi.

Bir genç, köyün çeşmesi karşısında, kayalar üzerinde oturuyordu. Metanet ve safvetiyle mümteziç bir letâfet²³ arz eden çehresinin nısfını güneşin altın renkli son ziyâları²⁴ yaldızlamıştı.

Beş on adım ötede bir kızcağız masumâne bir nazarla delikanlıyı temâşâ ediyordu.²⁵

Ne latif manzaraydı!

Köy kızları, delikanlıları su almak için testilerle birer ikişer geliyorlardı.

Tabii güzel çehresini sarı saçlar tezyin etmiş²⁶ bir kız geldi. Ayakları çıplaktı. Fakat vechinde²⁷ bahtiyarlık envârı leme’an ederdi.²⁸

Testisini yere koydu. Nöbet beklemek için durdu.

¹² Sonradan.

¹³ Vücudun bir tarafında yaratılıştan kalma kabartı. Orhan Okay *Tebessüm*’den bahsettiği bir dipnotta ‘basala’yı, Fransızcası olan ‘bulbe’ kelimesi ile karşılamıştır. Bkz. Orhan Okay, *Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Naturalisti*, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012, s. 106.

¹⁴ Titreşmek.

¹⁵ Kaslar.

¹⁶ Üst kaslar

¹⁷ Alt kaslar.

¹⁸ Şekil.

¹⁹ Uyku hâli.

²⁰ Etkili.

²¹ Elektrik akımı.

²² Açıklama yapmak, izah etmek.

²³ Hoşluk.

²⁴ Işık.

²⁵ Seyretmek, bakmak.

²⁶ Süslemek.

²⁷ Yüz.

²⁸ Parlama.

Bu dakikada nazarı, kayalar üzerindeki delikanlının perestişkârane enzârına²⁹ tesadüf etti, ki dudakları üzerinde bir tebessüm parlıyordu. Bu, güzel kızın âteşin dudaklarına aksetti; daha latif bir tebessüm cilve-nümâ oldu.

Teâtî olunan bu âşıkâne tebessümler, beş dakikadan beri delikanlıyı temâşâ eden kızın nazarına çarptı. Onun dudakları üzerinde de bir tebessüm görüldü.

Bu üç tebessümün her birinde ne kadar letâfetler, ne kadar mânâlar vardı!..

.....

Ona ekseriya Millet Bahçesi'nde tesadüf ediyordum. Fakat ne kadar seviyordum! Ah! Ne kadar güzeldi.

Bana biraz ehemmiyet verir zannederdim. Ümit!..

Ona takdim etmek için küçük bir mektup yazmış, hazırlamıştım.

Yine bir gün tesadüf ettim, hizmetçisiyle yalnız idi. Yanından geçerken mektubu düşürdüm; geçtim. İleride bir sandalye üzerine oturdum.

Mektubu almış okuyordu. Hizmetçisi çiçek koparmakla meşguldü.

Gözlerini mektuptan kaldırdı; bana atfetti.³⁰ Mektubu dudaklarına götürdü.

Dudakları üzerinde bilmem nasıl müessir bir tebessüm vardı ki çehremi ateşler içinde bıraktı.

.....

Köyde idik oturduğum oda, komşumuzun bahçesine nazar idi.

Komşumuzda bir güzel kız vardı ki bana pek ziyade tesir ediyordu.

O latif mahlûk her sabah şafakla beraber bahçeye iner, ağaçlar arasında kemanını çalar, bazen de pek hazin bir seda ile nağme-sâz olurdu. Musikiyi onun kadar severdim... Ben de bazen kanunumu çalar, âşıkâne bazı parçalar okurdum.

O vakit o sükût eder, beni dinlerdi.

Nağmat³¹ ile yekdiğere ilan-ı aşk ediyorduk...

Bir sabah yine bahçeye çıkmıştı. Kemanını çalıyordu. Onu dinliyordum. Etrafa hüküm-fermâ³² olan derin bir sükûnet henüz herkesin uykuda olduğunu anlatıyordu.

Bizimki ile komşunun bahçesi arasında olan küçük kapı açıktı. Mukâvemeti³³ gayrikâbil³⁴ bir hisse mağlup olarak komşunun bahçesine geçtim.

O, bir ağaç altında, tabîî bir kanepede oturmuştu. Onu görebilecek fakat görünmeyecek bir vaziyetle ağaçlar arasına girdim.

Sesim imtidadlı değildir. Fakat epeyce hazin ve müessir olduğunu söylerler.

Hazin olmasına itina ederek gâyet pesten sabahî bir taksim okumaya başladım. Bilmem nasıl oldu? O vakit şu beyit fikrime doğdu:

Nâle-i sînem ile nağmeler icâd edeyim

Beni çek sevdiğim agûşa kemânın yerine

²⁹ Bakışlar.

³⁰ Çevirmek.

³¹ Nağmeler.

³² Hüküm süren.

³³ Dayanma, direnme.

³⁴ İmkânsız, mümkün olmayan.

Güzel melek yalnız olduğunu zannederken bağıteten³⁵ yakından gelen bir nağme üzerine evvelce ürktü, kemanı elinde olduğu halde hareketsiz kaldı. Sonra sedanın geldiği tarafa dikkat edince beni gördü.

Ben henüz beyti ikmal etmişim ki o latif mahlûk kemanını elinden attı. Bana doğru kollarını açtı.

Dudakları üzerinde âşikâne olduğu kadar müessir, latif bir tebessüm vardı...

.....

Genç olduğu kadar güzel bir valide gece yarısı uyanmıştı. Küçük bir lamba odaya pek hafif bir ziya neşrediyordu. Yanında bir de küçük bir yatak vardı ki içinde üç dört yaşında bir kızcağz uyuyordu.

Güzel kadın yatağı içinde nim doğruldu; latif kolunu yastığına dayattı. Küçük eli üzerine güzel başını vaz' etti.³⁶ Perişan saçları omuzlarını sinisini setrediyordu.

Müşfikâne bir nazarla çocuğun masumâne uykusunu temâşâyâ başladı. Üzerinde gâyet latif bir tebessüm bulunan dudakları yavrucağın dudaklarına temas etti.

Bu hafif temas ile çocuğun siyah, büyük gözleri açıldı, vechini masumane bir tebessüm tenvir etti. Ne kadar güzeldi!

.....

Kahraman delikanlı muharebeden dönüyordu. Tavrında gâzilik mübahati³⁷ nümâyan, alnında şecâat³⁸ nuru taban idi.

Köy kenarında en evvel nişanlısına tesadüf etti. Güzel dudakları üzerinde bir tebessüm gördü.

İsmet içinde aşk letâfet-nisâr oluyordu!

Acıları!

Sevdiği tarafından iğfal ve pâymal edilmesiyle terk olunmuş köylü kızı bir meşe arkasında gizlenmişti. Bu ağaç büyük bir ormanın kenarındaydı.

Beş on adım ötede, ormanın içinde, bir çift insan vardı. Devrilmiş bir ağaç kütüğü üzerinde oturuyorlardı. Bunları gören “iki âşık” demekte tereddüt etmezdi.

Meşe arkasında muhtefi³⁹ olan kız, hiddetli, âteşin bakışıyla bunları tecessüs ediyordu. Delikanlı sevdiği idi.

Bir vakitler kendisine söylenmiş sözlerin, edilmiş yeminlerin o kıza da tekrar edildiğini işitiyordu.

Muvakkat bir veda busesinin teâtî olunduğunu gördü. Yüzünde acı bir tebessüm peydâ oldu.⁴⁰ Bu tebessüm ne kadar me'yûsâne⁴¹, ne derece müthiş idi!

Bir müddet derin bir mülâhaza içinde kaldı. Diğerleri artık köye vâsıl olmuşlardı. Kararını verdiğini îmâ eder bir tavırla başını sallayarak:

-Evet... Bu zavallı kızı da kurtarmış olurum, dedi.

³⁵ Birdenbire, ansızın.

³⁶ Koymak.

³⁷ Övünme.

³⁸ Yiğitlik, cesaret.

³⁹ Gizlenmiş.

⁴⁰ Ortaya çıkmak, belirmek.

⁴¹ Ümitsiz, ümitsizce.

....

İki gün sonra yine o genç ağaç kütüğü üzerinde oturuyor, iğfal etmek tasavvurunda olduğu kızını bekliyordu.

Birdenbire orman içinde müthiş bir sedâ tanîn-endâz oldu. Müteakiben delikanlı sinесinden vurulmuş olduğu halde düştü.

O anda ağaçlar arasından kız çıktı. Elinde bir silah tutmaktaydı.

Tebessüm ediyor, fakat bu tebessüm, letâfet değil dehşet saçıyordu!

.....

Mösyö N... balo vermişti. Kendisi çirkin denilebilecek bir çehreye, fakat şâyân-ı hayret güzellerden bir zevceye⁴² malikti.

Aman yâ Rab! Bu kadın nasıl bir harikadır. Güzel olduğu kadar zeki, zarif, mültefit!⁴³ Öyle bir câzibe ve tesîri câmî ki en metin erkekler ona karşı mağlubiyetten kurtulamazlar. Fakat ne kadar da affif!⁴⁴

Salonlar, odalar misafirlerle dolmuştu. Kimi raks eder, kimi kumar oynar, kimi kadınlara kur etmekle meşgul olurdu.

....

Sigara içmeye tahsis olunmuş odada, beş altı kişi, ağızlarından duman saçarak, aşk ve alakadan bahsediyorlardı.

Bunlardan birisi cemiyete riyaset tavrını takınmıştı. Cerbezeli⁴⁵, güzel, kırk beş yaşlarında bir adam idi. Muvaffakiyetlerinden bahsedışı kendisini bir şarlatan zannettirirdi.

Bu koç, salon kuzularına nasihat ediyordu.

Bahis gâyet güzel bir delikanlının ev sahibi Madam N...’ye olan şiddet-i aşkına müteallik idi. Delikanlı, madamın pek büyük iltifatlarına nâil oluyorsa da asla ümitvâr olmadığını söylüyordu.

Bahis epeyce uzadı. Nihayet koç manidar bir tebessüm izhar ederek dedi ki:

-Şu tarif ettiğim gibi hareket edersen muvaffakiyet mutlaktır. Hiç bir kadın tasavvur olunamaz ki senin gibi güzel bir delikanlıya mukâvemet edebilsin. Fakat yol bilmeli. Tecrübelerime, sözlerime inan, hemen şimdi işe mübaşeret et.

....

-Tekrar ederim, mösyö, lutfediniz...

-Hayır, madam, mümkün değildir. Çünkü ihtiyârımı⁴⁶ kaybettim; çıldırmak derecesine geldim. Lütfunuza mazhar olabileceğime bir vaat alamaz, bir delil göremez isem, korkarım ki bir divânenin yapmayacağı şeyleri, yapacağım. Allah aşkına, hem kendinize hem bana merhamet ediniz.

Madam... Derin bir düşünceye daldı... Karar verdiğini îmâ eder bir tavır ile başını kaldırdı, cebinden bir anahtar çıkardı. Genç mösyöye takdim ederek dedi ki:

⁴² Bir erkeğin nikâhlı eşi, karısı.

⁴³ İlgi, güler yüz gösteren.

⁴⁴ İffetli.

⁴⁵ Güzel ve inandırıcı konuşan.

⁴⁶ İrade.

-Şunu alınız, tuvalet odamın anahtarıdır. Salonun arkasında koridor var. Ta nihayetdeki kapıdır. Şimdi oraları تنها olduğundan kimseye görünmeden kapıyı açabilirsiniz. Giriniz. Birazdan ben de geleceğimdir. Aşkınızın mukâbelesini⁴⁷ görürsünüz.

-Ah! Madam, ne saadet! Hayatım sizindir...

....

Genç mösyö odaya girdi, derin bir zulmet⁴⁸ vardı bir tarafa çarpmamak için eliyle yoklayarak bir kanepede oturdu.

Yarım saatten beri bekliyor, düşünüyordu... Gözleri zulmete alışmıştı. Birçok güzel kokularla telziz-i dimağ ediyordu.⁴⁹ Birdenbire kapı açıldı... Delikanlı, kadını istikbal için kalktı hafif bir sedâ ile:

-Ah! Meleğim!..

diyebildi. Yanağı üzerine düşen şiddetli bir sesle gözlerinden ateş çıkardı. Kendini şaşırdı, kanepede üzerine düştü. Başını kaldırdığında, açık kalmış oda kapısından giren ziya ile kendisine parmağıyla kapıyı işaret etmekte olan Mösyö N...’yi gördü.

Konaktan çıkmak için salondan geçerken madama tesadüf etti.

O güzel dudaklar üzerinde bir şâşaa-nisâr oluyordu. Fakat ne kadar müstehziyâne,⁵⁰ ne kadar dehşetli bir tebessüm idi, ateşler saçıyordu. O kadar ki yanağının humratını⁵¹ setredecek⁵² derecede, delikanlının çehresini kararttı.

.....

Sonbaharda bir gece idi. Semâyı beraber kesîf istilâ eylemiş, etrafı amîk⁵³ bir zulmet kaplamıştı. Dehşetli gök gürültüleri, birbirini müteakip şimşekler hâlin heyetini tezyid ediyor, göklere bilmem nasıl bir tesir bahşeyliyordu.

Artık sararmış, bir kısmı zemîne düşmüş hazan⁵⁴ yaprakları üzerine yağın yağmurun hüzn-âver asvâtı, kayalara çarpan dalgacıkların şıkırtılarına karışarak o heybete bir de mahzûniyet mezceyliyordu.⁵⁵

Saat beş olmuştu... Diğer binalardan epeyce uzak bir sahil-hânenin aşağı katında pencere önünde bir kız oturuyor, yanan bir lambanın neşrettiği ziyâ, kızın güzel çehresini tenvîr ediyordu.

Ağlamaktan gözleri kızarmış, derin bir düşünceye dalmıştı. O mahzûniyet çehresine ne kadar da yaraşmıştı!

Pek derin düşünüyordu. O kadar ki yalı önüne yanaşan bir sandaldan çıkarak pencere yanına takarrüp etmiş olan bir gencin vürûdünden haberdar olamadı...

Bir âşık olduğu pek kolay anlaşılabilir bu genç yavaşça kızın elini aldı... Dudaklarına doğru getirmekte olduğu esnâda güzel kız kendine geldi. Asla ürkmedi. Bundan anlaşılıyordu ki delikanlıyı bekliyordu.

Fakat kaşlarını çattı; hadidâne ve müteneffirâne bir çehre takındı. Bir söz söylemiyor gayr-ı mütenezzilâne bir nazarla genci temâşâ ediyordu. O ise diyordu ki:

⁴⁷ Karşılık.

⁴⁸ Karanlık.

⁴⁹ Zihnini tatlandırarak, güzel hayaller kurmak.

⁵⁰ Alaycı bir şekilde.

⁵¹ Kırmızılık.

⁵² Gizlemek.

⁵³ Derin.

⁵⁴ Güz, sonbahar.

⁵⁵ Katmak, karıştırmak.

-Meleğim; kapıyı aç yağmurdan büsbütün ıslandım. Güzel kız hiç bir cevap vermediği gibi yerinden de hareket etmedi. Genç bey dikkatle kızın yüzüne bakınca:

-A! Ne oldun? Sen ağlamışsın!

dedi güzel kız yine cevap vermedi.

-Niçin cevap vermiyorsun? Allah aşkına söyle, ne oldun? Ben burada, senin yanında olduktan sonra ağlayacak ne var?

Bu söz üzerine güzel kız mağrurâne bir tavır ile başını kaldırdı, dedi ki:

-Haydi gidiniz beyefendi. Bu gece sizi kabul ettiğim vicdansız, gönülsüz bir riyakâr⁵⁶ olduğunuzu yüzünüze karşı söylemek içindi. Gönلünü bir sahtekârın elinde esir edecek kadar zayıf kalpli değilim. Sizin denâetinizi⁵⁷ öğrendiğim için ye'simden⁵⁸ değil, belki sizin gibi bir deniye kapıldığıma hiddetimden ağlıyorum. Geçen gece benim işitebileceğime ihtimal vermeyerek denâetkârane birçok sözler söylediniz. Fakat ben işittim. İşittiğim anda evvelki hissiyatım mahvoldu... Artık size aldanacağımı ümit etmeyiniz.

-Zaten ben buraya senin ricaların, istirhamların üzerine bir lutf-ı mahsus olarak geliyordum. Yoksa...

-Ne zannediyorsunuz, beyefendi? Bu sözünüzle beni mahcup mu edeceksiniz? Heyhat!.. Bu sözler nasıl bir riyakâr olduğunuzun delilidir...

-Tecavüz ediyorsunuz!

-Çok mu söyledim acaba, beyefendi? Müstahak olduğunuz daha ziyâdesini söylemediğim adem-i tenezzülündendir biliniz! Haydi gidiniz efendi!

Güzel kız bu sözleri söylemesiyle yerinden kalktı. Dudakları üzerinde bir tebessüm vardı. Fakat ne kadar hakaret-âmiz,⁵⁹ ne derece acı idi!...

Bunlar da Başka Türüsü!

Bir genç kız gördüm. Yanında ihtiyar bir kadın vardı.

Gâyet ince peçesi altında cemâli şâşaa-nisâr oluyordu. Bana pek ziyade tesir etti. Cazibesine tutulmuştum, ona hayatımı vermeye razı olacaktım.

Kim olduğunu öğrenmek için -sezdirmeyerek- hânesine kadar takip etmeyi kararlaştırdım.

Başımı çevirdi, beni gördü. Muğber olur diye titriyordum. Takip edildiğini anladı. Biraz sonra bir kere daha başını çevirdi.

Pek ziyâde mahcup olmuştum. Avdet etmek⁶⁰ istiyor, gönلümüne hükmedemiyordum.

Bir تنها sokağa saptı. Köşe başına geldiğimde kendisini on adım ileride gördüm.

Peçesini açmıştı. Dudakları üzerinde bir tebessüm vardı.

Oh! Ne kadar açık, ne derece soğuk bir tebessümdü! Tatlı, âteşin hissiyatımı söndürdü, mahvetti.

Geri döndüm!

.....

⁵⁶ İki yüzlü.

⁵⁷ Alçaklık, adilik.

⁵⁸ Şiddetli üzüntü, keder.

⁵⁹ Hakaretle karışık, hakaret taşıyan.

⁶⁰ Geri dönmek.

Millet Bahçesi'nde oturuyordum. Yalnızdım, bahçe de تنها idi. Elimdeki kitabımı okumaya dalmıştım.

Kumlar üzerinde süratli bir yürüyüşün husûle getirdiği bir seda, başımı kaldırmaya mecbur etti.

Karşımda, gâyet güzel giyinmiş, altı yedi yaşlarında bir kızcağız gördüm, ne güzel lepiska saçları vardı.

Gözlerini, trapez üzerine bıraktığım sümbüllerime hasretmiş temâşâ ediyordu.

Bunlar, üç dal sümbül idi: Biri mavi, biri pembe, diğeri de beyaz.

Güzel bir imtizaç⁶¹ husûle getirmişlerdi.

Ben ise, güzel kızcağızı temâşâ ediyordum. Gözleri sümbülün mavisinden daha latif, yanakları pembesinden daha âteşin, gerdanı beyazdan daha berraktı.

Çiçekleri elime aldım, küçük matmazele takdim ile:

-Kabul eder misiniz, güzel hanım? dedim. Bir baş eğerek:

-Mersi, mösyö, dedi.

Dudakları üzerine melekâne bir tebessüm göründü ki gâyet hâlis, ziyâdesiyle saf bir hiss-i memnûniyeti îmâ ederdi.

.....

... karyesinin⁶² şark, şimal cihetleri, âsumâna⁶³ doğru kemal azametle baş kaldırmış, üzerlerini sıkı, cesim ağaçlar istilâ eylemiş üç büyük dağ tahdid etmiştir. Dağların arasındaki vadilerden akan gâyet berrak iki dere köyün ortasında telâkî ediyordu. Cenûbunda⁶⁴, vasfının müntehâsına kuvve-i basarın⁶⁵ yetişemediği bir ova ortasında, bir gümüş deryâsı zannolunabilen râkid⁶⁶ bir göle akıyor.

Derelerden şimal⁶⁷ cihetinde olanı, köyden beş on dakikalık mesâfede o kadar güzel, o derece latif bir şelâle teşkil ediyor ki temâşâsına doymak mümkün değildir.

Dağların, ormanların aksiyle fevkalade bir manzara peydâ eden gölün ötesine berisine dağılmış küçük adacıklar ne kadar güzel görünüyordu. Bunların üzerindeki balıkçı kulübeleri, bâhusus⁶⁸ uzaktan görünüşü deniz kuşlarını andıran yelken kayıkları mevkiye ne derece fevkalâde bir letâfet bahşediyordu!..

Köyden epeyce ayrılmış, garp⁶⁹ cihetindeki dağ eteğinde, ormanın nihâyet bulduğu nokta üzerinde, küçük bir köy evceğizi görünüyordu ki cesim⁷⁰ ağaçların sâyesine sığınmış bir aşk yuvasına benzerdi.

Dest-i kudretin bu nokta üzerinde cem ettiği mucizekârane letâfetler vücut-âver-i kulûb olmaya kâfi değilmiş gibi, güneş denilen o nûrânî musanna-i ilâhî, ağaç üzerine konmuş münevver

⁶¹ Uyuşma, uyum.

⁶² Köy.

⁶³ Gökyüzü.

⁶⁴ Güney.

⁶⁵ Görme gücü.

⁶⁶ Durgun.

⁶⁷ Kuzey.

⁶⁸ Özellikle.

⁶⁹ Batı.

⁷⁰ Büyük, geniş.

bir tâir-i kutsî gibi henüz orman üzerinden baş göstermişti. Şelâle ve dereler üzerine düşen eşi'a-i zerrini⁷¹ göz kamaştırıcı bir parlaklık husûle getiriyordu.

....

Söylediğimiz köylü evceğizi, dere kenarında her tarafa nezâret-i kâmile olan bir mevkiyeydi.

Sabahleyin, evden yirmi otuz adım ötede, bazı dalları kurumuş bir çınar ağacı altında iki genç vardı. Birisi on yedi on sekiz yaşlarında bir kızdı. Büyük, kara gözlerinin güzelliği, vechinin melâhati, saçlarının çokluk, bununla berâber dağınıklığı, libâsının⁷² sadelik içindeki zarafeti mecmua-i letâfet bir âfet olduğunu herkese teslim ettiriyordu.

İsmi de Melek'ti.

Ya vaziyeti!.. Bir fikr-i şâirâneiyi hayran edecek, kamaştıracak bir heyet! Bir kolunu ağacın kütüğü üzerine dayatmış, onun üzerine başını vaz' etmiş, çimenler üstüne yaslanmıştı.

Refiki⁷³ yirmi iki yaşlarında, Cemal nâmında bir gençti. Melek Cemal'in familyası tarafından bir öksüz olarak büyütüldüğü için dâima berâber bulunmuşlardı, fakat birinci kardeşlik muhabbeti yavaş yavaş rengini değiştirmişti...

Cemal, başını güzel kızın sînesine⁷⁴ vaz' etmişti. Bir istiğrâk-ı âşikâne içinde gözlerini kapamış olduğu için, çeşmânındaki⁷⁵ halâvet⁷⁶ görülemiyordu.

O mahbube-i dil-âşûp kınalı eliyle sevdiğinin epeyce uzun kesilmiş saçlarını karıştırıyor, okşuyor, seviyordu.

Birisi gözlerini kapamış mahbûbesinin⁷⁷ darbât-ı kalbini dinliyordu. Diğer çeşmân-ı letâfet-feşânın mahbûbunun vech-i hayretini temâşâyâ hasretmiş, ağaç yapraklarının hışırtılarına, derenin hafif şakırtılarına kulak veriyordu.

Güyâ ki bu iki âşığı bîzâr etmemek⁷⁸ için bütün kâinat sükûta varmıştı...

....

Epeyce bir vakit bu halde kaldıktan sonra Cemal gözlerini açtı. Sevdiğine âşikâne bir nazar atfederek dedi ki:

-Ah! Melek, hayatımı şurada, şu hâlde geçirmek kâbil olsa!.. Bu güzel mevkiyi terk etmek mecbûriyeti hâtırına geldikçe âdeta ağlayacağım geliyor. Senden ayrılacağım, ah! Ne dehşetli ayrılık! İşte üç güne kadar gidiyorum. Üç gün dediğin şöylece bir dakika gibi gelip geçer.

-Gidecek, fakat asker olacak, devlete, millete, vatana hizmet edeceksin. Ben bunu düşünerek tesellî-yâb olurum.

-İnşallah yine geleceğim, sevgili meleğim. Ben pek büyük bir istirahat-ı kalp ile gönlüm senin muhabbetin, vatan sevdâsı, ümî-i istikbâl ile dolu olduğu hâlde gidiyorum. Artık birbirimizin olacağımıza eminim. Ah! Eğer iki ay evvel, senin muhabbetinden haberdâr olmadığım bir zamanda olsa idi!.. Mutlaka çıldırırdım. Zaten o vakit senin bir başkasına zevce olabilecek ihtimâlini düşündükçe nasıl divâne olmadığımı şimdi taaccüp ediyorum.⁷⁹

⁷¹ Parlak ışıklar.

⁷² Elbise, giyecek şey.

⁷³ Koca, zevç.

⁷⁴ Göğüs.

⁷⁵ Gözler.

⁷⁶ Tatlılık, hoşluk.

⁷⁷ Sevilen kadın, kadın sevgili.

⁷⁸ Bıktırmamak, usandırmamak.

⁷⁹ Şaşmak, hayret etmek.

-Ya ben!..

-Hâtırına geliyor mu? Melek, bana: “Ben de seni seviyorum.” sözünü yine buracıkta bir sabah vakti söylemiştin. Ah! O ne kadar tatlı bir sözdü. Tekrar et o sözü, Allah aşkına.

-Gözlerim, her hâlim daima sana: “Seviyorum seni” diyor, kâfi değil mi?

-Melek!.. Ah! Melek! Ne söyleyeyim bilmem ki...

Yine derin bir sükûta daldılar.

....

Takriben bir buçuk sene geçmişti.

Ötede beride bazı çamlardan mâadâ ağaçlar yapraklarını dökmüş, çıplak dalları kar örtmüştü.

Tabiatın -beyaz kefeni bürünmüş bir mevtâyı andıran- bu hâli hazin olduğu kadar şâirânedir.

Gurup etmekte olan güneşin eşi'a-i zerrini berrak kar üzerine düşünce ne latif bir manzara husûle getiriyor!

Tanıdığımız o küçük evceğizde odada Cemal'in validesiyle Melek ocak başında oturmuşlardı.

Ortalığı epeyce kesif⁸⁰ bir zulmet kaplamıştı. Ocakta yanan odunların âteşin envârı güzel kızın vech-i tabanına akseylüyor, fevkalâde bir letâfet bahşediyordu.

Melek gözleri yaşlı olduğu halde diyordu ki:

-Ben de ümit etmek isterim nineciğim. Fakat! Ah! Fakat bu vukûat beni pek ziyâde me'yus ediyor. Cemal muharebeye gideli iki ay oldu; yalnız bir mektup alabildik ki hastanede yazdırılmış. Pek hafifçe yaralanmış olduğunu yazıyor. Ancak, kim ispat edebilir ki bu söz hakîkattir de bizi me'yus etmemek için değildir.

Muharebeden evvel her hafta kâğıt gönderiyordu. Bâhusus muharebe bitmiş olduğu hâlde yine mektup alamıyoruz.

-Haklısın, ben de ne düşüneceğimi bilemem ki...

-Küçük Mehmet'ten bir mektup gelmiş, Cemal için: “O hastaneden kaldırılmış, nerede olduğu malum değildir” diye yazılmış, buna ne dersin?

-...

-Gördün mü? Sen de me'yus oluyorsun. Ben söylediğim sözde haklıyım. Ah! Cemalim, Cemalim...

-Dur... Galiba ağa geliyor. Kendisini muhtar çağırtmıştı. Belki Cemal'den bir hayırlı haber almıştır.

Bu anda oda kapısı açıldı. Beyaz sakallı, nûrânî çehreli, altmış yaşlarında bir ihtiyar girdi.

....

Latif ihtiyar çehresine pek ziyade yakışan mütebessimâne⁸¹ bir çehreyle dedi ki:

-Zehra, Melek size Cemal'den güzel, pek güzel bir haber getirdim...

⁸⁰ Yoğun.

⁸¹ Gülümsercesine.

Melek fevkalâde bir meserret⁸² eseri olmalıdır ki hiç bir söz söylemeye muktedir olamayarak nemnâk,⁸³ hazin gözlerini ihtiyarın çehresine atfetti, hareketsiz kaldı. Diğeri ise büyük bir meserretle yerinden kalkarak:

Gerçek mi söylüyorsun? Dedi.

-Pek gerçek, böyle bir sırada yalan mı söyleyeceğim, Cemal'in yarası savmış, kendisine ruhsat vermişler. Yarım saate kadar buradadır.

-Sen mutlak onu gördün!

-Evet.

Melek, yüzünü bir nûr-ı meserret tenvîr etmiş, müteşekkirâne bir tebessüm tezyin eylemiş olduğu halde gözyaşlarını silerek dedi ki:

-Sana binlerle şükran olsun yâ Rab! Ah! Cemal geliyor. Bunu gönlüm de tasdik ediyor. O yalan söylemez.

-Durunuz, işte kapı açıldı, belki de odur.

İstikbâl için üçü birden hareket etmiş oldukları anda oda kapısı açıldı.

Cemal, bir kolu kesilmiş fakat sine-i şecâatini bir nişân-ı iftihar tezyin etmiş olduğu hâlde içeri girdi.

Nazarı en evvel Melek'in çehresi üzerinde tekerrür etmişti.

Dudakları üzerinde bir tebessüm-i âşikâne şâşaa-nisâr oluyordu ki Melek buna hayran oldu. Bilâihtiyâr o da bir tebessüm etti. Aman yâ Rab! Bu tebessümde ne kadar mazmunlar ne büyük bir letâfet, nasıl bir tesir vardı.

.....

Ekser akşam, yalımıza pek uzak olmayan küçük ormana doğru çıkıyordum. Sonbaharda latif bir akşamdı. Yine ağaçlar arasında gezinmekteydim. Birdenbire karşıma güzel bir kız çıktı. Yanında refikası⁸⁴ bir ihtiyar kadın idi. Ne kadar güzeldi. Bende harikulâde bir tesir uyandırdı. O da bana müncezip olmuştu zannedirim...

Her akşam oraya devam etmeye başladım. O âfete tesâdüf edemiyor, me'yusen dönüyordum.

Artık havalar epeyce soğumuş, familyaca yalidan eve nakletmek tedarikâtine teşebbüs olunmuştu. Bir cuma akşamı idi. Hava epeyce müsâit olduğu için ormana gidiyordum. Yanımdan bir araba geçti. İçinde, o güzel kız ile refikası idi...

Ağaçlar arasına girdiğimde yine onlara tesâdüf ettim... Temâşâyâ daldım... O da ara sıra bana bakıyordu, biraz gezindikten sonra arabasına bindi. Ben arkasından bakarak kalmıştım.

Yalıya avdet ettiğim vakit ondan başka bir şey düşünemiyordum.

....

Yalıyı terk ettik... Beş on gün geçmişti ki bir akşam Peder Bey ile görüştiklerini, onun kërimesiyle bizi tezviç etmeyi kararlaştırdıklarını vâlideye söylemiş. Ben mümânaat ettim.⁸⁵ O kızı hiç tanımadığımı pek genç olduğumu söylüyordum. Fakat muvâfakat etmediğim en büyük sebebi yalnız iki defa görebildiğim, dâima hayâliyle uğraştığım o dil-âşûb idi.

⁸² Sevinç.

⁸³ Nemli, ıslak.

⁸⁴ Kadın arkadaş.

⁸⁵ Karşı çıkmak.

Ah! O melek kimdi, acaba? Öğrenmek muhal!⁸⁶

Familyamın ısrârına bir ay kadar mukâvemet edebildim.⁸⁷ Nihâyet muvâfakate⁸⁸ mecbur oldum. Cemiyetler yapıldı, ben hiç bir şeye ehemmiyet vermiyordum.

Dâima düşündüğüm o dehşetli dakika geldi. Beni haclegâha⁸⁹ koydular.

Gördüğüm çehre, refika-i hayatım olacak kız o idi. Bu gece, bana ormanda gördüğümünden daha pek ziyâde latif göründü.

Vechini mâsûmâne, fakat mânîdar bir tebessüm tezyin ediyordu. Ah! O tebessüm ne kadar güzeldi.

.....

... köyünde idim. Sabahın hazin letâfetini temâşâyâ çıkmıştım. Latif bir bahar günüydü.

Sema, parçalanmış bulutlar arasından parlak mavi rengini arz ediyor, enzârı kendine cezb ediyor. Zemin, semâyâ gıpta-bahş olmaktaydı. Her taraf yeşillerle donanmıştı. Çiçekler, yeşil bir semâ üzerinde, rengârenk yıldızlar gibi parlıyordu.

Yalnız idim, mâhiyetini takdir edemediğim birçok hissiyât fikrimi işgal ediyordu.

Ah! Bu hissiyât ne kadar tatlıdır!

Bir yerde zuhur etmiş⁹⁰ iki çiçek mütemâyilanê ihtizaz eder, bir dala konmuş iki kuş âşıkâne nağme-saz olur, küçük bir derenin berrak suları kayalara çarpar; ziya içinde yüzen iki kelebek yekdiğeri takip eyler, şafağın âteşin elvanı içinde henüz tulû etmiş⁹¹ güneşin hayat-perver ziyâsı çimenler içinde, ağaçlar arasına girer, derenin sularına karışır, bunların her biri bir başka mânâ arz eder, bir başka his tevlid eyler; insanı pek derin düşündürür.

Ben de düşünüyordum.

....

Aman yâ Rab, ne kadar güzel idi! Siyah çarşafa bürünmüştü. Muzlim⁹² bulutlar içinde kalmış güneşi andırıyordu. Ah! O mavi gözler! Her şey o hazin gözler içindeydi.

Bir elinde şemsiyesi baston gibi istîmal ediyor,⁹³ diğesinde yeşil yaprakları çiçeklerinden çok, dağınık bir demet tutuyordu.

Gözleri bana mâtuf olduğu⁹⁴ halde yavaş yavaş geliyordu. Yanında refikası bir ihtiyar kadındı.

Hareketsiz duruyordum. Nazarlarımız bir kere tekabül etti. Beni titretti. Onun yüzünü de bir humrat istîlâ eyledi.

Bu anda, o şâyân-ı perestîş mahlûk istikâmetini tahvil etti.⁹⁵ Dereye doğru gitmeye başladı. Elindeki demetten birkaç çiçek düşürdüğünü gördüm. Acaba bu çiçekleri mahsus mu düşürmüştü?

Çiçekleri topladım. Dudaklarıma temas ettirdiğim anda, o başını çevirdi. Gördü...

⁸⁶ İmkânsız.

⁸⁷ Karşı koymak, direnmek.

⁸⁸ Razi olma, kabul etme.

⁸⁹ Gelin odası.

⁹⁰ Meydana çıkmak, görünmek.

⁹¹ Doğmak.

⁹² Karanlık.

⁹³ Kullanmak.

⁹⁴ Yönelmek.

⁹⁵ Değiştirmek, çevirmek.

Ferdâsî⁹⁶ yine oraya çıktım. O kanatsız melek benden evvel gelmişti. O gün birinci tebessümüne mazhar oldum. Nûr-ı iffet saçıyordu. Ya ne kadar müessirdi.

.....

Deniz kenarında geziyordum; bir kadın gördüm. Pek şâhâne bir refâtî⁹⁷ vardı. Göz kamaştıracak kadar güzeldi.

Önünde üç dört yaşlarında bir çocuğu yürüyor, bazen koşuyordu. Yanımdan geçerken düştü. Büyük bir itinayla kaldırdım.

Validesi takarrüp etmişti.⁹⁸ Müteşekkirâne bir tebessüm etti.

Bu tebessüm ne kadar güzeldi.

-Son-

KAYNAKÇA

- Beşir Fuad (1999). “Gayret’in 3, 4, 5, 6 Numrolu Nüshalarında Münderic ‘Victor Hugo’ Ünvanlı Makale-i İntikadiyeye Mukabele”, *Şiir ve Hakikat*, Haz. Handan İnci, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, ss. 173-188.
- Beşir Fuad-Fazlı Necip (2009). *Mektuplar*, Çev. Parkan Özturan, Artes Yayınları, İstanbul.
- Beşir Fuad (2011). *Victor Hugo*, Çev. Kemal Bek, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Bingöl, J. (1955). *Selanikli Fazlı Necip’in Hayatı, Romanları ve Mektupları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü Mezuniyet Tezi.
- Fildiş, B. (2017). “Bir Osmanlı Aydını Olarak Beşir Fuad”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 1, ss. 555-584.
- Fildiş, B. - Kaman, S. (2017). “Batılılaşma ve Batılılaşmanın Edebiyata Yansımaları: Bir Ara Nesil Edebiyatçısı Mustafa Reşid’in ‘Gözyaşları’”, *Turkish Studies*, Volume 12/13, ss. 245-280.
- Gariper, C. (2013). “Türk Edebiyatında Ara Nesil Edebi Devresi”, *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış: Yeni Türk Edebiyatı*, Ed. M. Kayahan Özgül, C. 2, Kurgan Edebiyat, Ankara, ss. 101-148.
- Kaplan, M. (2011). *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet-Eser*, 14. Basım, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, O. (2011). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, 3. Basım, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Okay, O. (2012). *Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Naturalisti*, 3. Basım, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Şahin, İ. (2004). *Selanikli Fazlı Necip’in Hayatı ve Eserleri*, 2. Basım, Bilge Yayınları, Ankara.

⁹⁶ Ertesi gün, yarın.

⁹⁷ Gidiş, yürüyüş.

⁹⁸ Yaklaşmak.

